

LACTANTIUS: DE MORTIBUS PERSECUTORUM (Excerpta)

L. Caecilius Firmianus Lactantius (c. AD 240-320) was a Christian apologist and rhetorician, rising to a high position at the imperial court of Diocletian as a teacher of rhetoric and later as adviser to Constantine. His *de Mortibus Persecutorum* (written after AD 313) recounts the fates of earlier emperors – Nero, Domitian, Decius, Valerian, Aurelian – who had persecuted Christians as well as the history of contemporary persecutors Diocletian, Maximian, Galerius, Maximinus and Constantine. The work is apologetic (even tendentious), but contains significant historical information.

I. The Early Persecutors (Nero, Domitius, Decius, Valerian, Aurelian)

1 [2] Extremis temporibus Tiberii Caesaris, ut scriptum legimus, dominus
2 noster Iesus Christus a Iudaeis cruciatus est post diem decimum
3 Kalendas Apriles duobus Geminis consulibus. Cum resurrexisset die
4 tertio, congregavit discipulos, quos metus comprehensionis eius in
5 fugam verterat, et diebus XL cum his commoratus aperuit corda eorum
6 et scripturas interpretatus est, quae usque ad id tempus obscurae atque
7 involutae fuerunt, ordinavitque eos et instruxit ad praedicationem
8 dogmatis ac doctrinae suae disponens testamenti novi sollemnem
9 disciplinam. Quo officio repleto circumvolvitur eum procella nubis et
10 subtractum oculis hominum rapuit in caelum. Et inde discipuli, qui tunc
11 erant undecim, adsumptis in locum Iudae proditoris Mathia et Paulo,
12 dispersi sunt per omnem terram ad evangelium praedicandum, sicut
13 illis magister dominus imperaverat. Et per annos XXV usque ad
14 principium Neroniani imperii per omnes provincias et civitates ecclesiae
15 fundamenta miserunt.

16 Cumque iam Nero imperaret, Petrus Romam advenit et editis
17 quibusdam miraculis, quae virtute ipsius dei data sibi ab eo potestate
18 faciebat, convertit multos ad iustitiam deoque templum fidele ac stabile
19 collocavit. Qua re ad Neronem delata cum animadverteret non modo

20 Romae, sed ubique cotidie magnam multitudinem deficere a cultu
21 idolorum et ad religionem novam damnata vetusta transire, ut erat
22 execrabilis ac nocens tyrannus, prosilivit ad excidendum caeleste
23 templum delendamque iustitiam et primus omnium persecutus dei
24 servos Petrum cruci adfixit, Paulum interfecit. Nec tamen habuit
25 impune. Respexit enim deus vexationem populi sui. Deiectus itaque
26 fastigio imperii ac devolutus a summo tyrannus impotens nusquam
27 repente comparuit, ut ne sepulturae quidem locus in terra tam malae
28 bestiae appareret. Unde illum quidam deliri credunt esse translatum ac
29 vivum reservatum, Sibylla dicente matricidam profugum a finibus
30 terrae esse venturum, ut quia primus persecutus est, idem etiam
31 novissimus persequatur et antichristi praecedat adventum, quod nefas
32 est credere; sicut duos prophetas vivos esse translatos in ultima tempora
33 ante imperium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere
34 coeperit, quidam sanctorum pronuntiant, eodem modo etiam Neronem
35 venturum putant, ut praecursor diaboli ac praevius sit venientis ad
36 vastationem terrae et humani generis eversionem.

37 [3] Post hunc interiectis aliquot annis alter non minor tyrannus
38 Domitianus ortus est. Qui cum exerceret invisam dominationem,
39 subiectorum tamen cervicibus incubavit quam diutissime tutusque
40 regnavit, donec impias manus adversus dominum tenderet. Postquam
41 vero ad persequendum iustum populum instinctu daemonum incitatus
42 est, tunc traditus in manus inimicorum luit poenas. Nec satis ad
43 ultionem fuit quod est interfectus domi; etiam memoria nominis eius
44 erasa est. Nam cum multa mirabilia opera fabricasset, cum Capitolium
45 aliaque nobilia monumenta fecisset, senatus ita nomen eius persecutus
46 est, ut neque titulorum eius relinquerentur ulla vestigia, gravissime

47 decretis etiam mortuo notam inureret ad ignominiam sempiternam.
48 Rescissis igitur actis tyranni non modo in statum pristinum ecclesia
49 restituta est, sed etiam multo clarius ac floridius enituit, secutisque
50 temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum
51 regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa manus suas in
52 orientem occidentemque porrexit, ut iam nullus esset terrarum angulus
53 tam remotus quo non religio dei penetrasset, nulla denique dei natio
54 tam feris moribus vivens, ut non suscepto dei cultu ad iustitiae opera
55 mitesceret. Sed enim postea longa pax rupta est.

56 [4] Extitit enim post annos plurimos execrabile animal Decius, qui
57 vexaret ecclesiam; quis enim iustitiam nisi malus persequatur? Et quasi
58 huius rei gratia profectus esset ad illud principale fastigium, furere
59 protinus contra deum coepit, ut protinus caderet. Nam profectus
60 adversum Carpos, qui tum Daciam Moesiamque occupaverant,
61 statimque circumventus a barbaris et cum magna exercitus parte deletus
62 ne sepultura quidem potuit honorari, sed exutus ac nudus, ut hostem
63 dei oportebat, pabulum feris ac volucribus iacuit.

64 [5] Non multo post Valerianus quoque non dissimili furore correptus
65 impias manus in deum intentavit et multum quamvis brevi tempore
66 iusti sanguinis fudit. At illum deus novo ac singulari poenae genere
67 adfecit, ut esset posteris documentum adversarios dei semper dignam
68 scelere suo recipere mercedem. Hic captus a Persis non modo imperium,
69 quo fuerat insolenter usus, sed etiam libertatem, quam ceteris ademerat,
70 perdidit vixitque in servitute turpissime. Nam rex Persarum Sapor, is
71 qui eum ceperat, si quando libuerat aut vehiculum ascendere aut
72 equum, inclinare sibi Romanum iubebat ac terga praeberere et imposito

73 pede super dorsum eius illud esse verum dicebat exprobrans ei cum
74 risu, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent. Ita ille
75 dignissime triumphatus aliquamdiu vixit, ut diu barbaris Romanum
76 nomen ludibrio ac derisui esset. Etiam hoc ei accessit ad poenam, quod
77 cum filium haberet imperatorem, captivitatis suae tamen ac servitutis
78 extremae non invenit ultorem nec omnino repetitus est. Postea vero
79 quam pudendam vitam in illo dedecore finivit, derepta est ei cutis et
80 exuta visceribus pellis infecta rubro colore, ut in templo barbarorum
81 deorum ad memoriam clarissimi triumphi poneretur legatisque nostris
82 semper esset ostentui, ne nimium Romani viribus suis fiderent, cum
83 exuvias capti principis apud deos suos cernerent. Cum igitur tales
84 poenas de sacrilegis deus exegerit, nonne mirabile est ausum esse
85 quemquam postea non modo facere, sed etiam cogitare adversus
86 maiestatem singularis dei regentis et continentis universa?

87 [6] Aurelianus, qui esset natura vesanus et praeceps, quamvis
88 captivitatem Valeriani meminisset, tamen oblitus sceleris eius et poenae
89 iram dei crudelibus factis laccessivit. Verum illi ne perficere quidem quae
90 cogitaverat licuit, sed protinus inter initia sui furoris extintus est.
91 Nondum ad provincias ulteriores cruenta eius scripta pervenerant, et
92 iam Caenofrurio, qui locus est Thraciae, cruentus ipse humi iacebat falsa
93 quadam suspicione ab amicis suis interemptus. Talibus et tot exemplis
94 coerceri posteriores tyrannos oportebat: at hi non modo territi non sunt
95 sed audacius etiam contra deum confidentiusque fecerunt.

II. Diocletian and the Tetrachy.

Diocletian (emperor in 284-305) appointed his fellow officer Maximian as co-emperor in 285. In 293 he appointed Galerius and Constantius (father of Constantine) as Caesars (junior co-emperors), creating the "Tetrachy," with each emperor ruling over semi-defined quarters of the Roman Empire. The "Great Persecution" occurred during Diocletian's reign. It was most severe in the East, inconsistently applied in other areas and absent altogether from some areas in the West.

96 [7] Diocletianus, qui scelerum inventor et malorum machinator fuit, cum
97 disperderet omnia, ne a deo quidem manus potuit abstinere. Hic orbem
98 terrae simul et avaritia et timiditate subvertit. Tres enim participes regni
99 sui fecit in quattuor partes orbe diviso et multiplicatis exercitibus, cum
100 singuli eorum longe maiorem numerum militum habere contenderent,
101 quam priores principes habuerant, cum soli rem publicam gererent.
102 Adeo maior esse coeperat numerus accipientium quam dantium, ut
103 enormitate indictionum consumptis viribus colonorum desererentur
104 agri et culturae verterentur in silvam. Et ut omnia terrore complerentur,
105 provinciae quoque in frusta concisae; multi praesides et plura officia
106 singulis regionibus ac paene iam civitatibus incubare, item rationales
107 multi et magistri et vicarii praefectorum, quibus omnibus civiles actus
108 admodum rari, sed condemnationes tantum et proscriptiones
109 frequentes, exactiones rerum innumerabilium non dicam crebrae, sed
110 perpetuae, et in exactionibus iniuriae non ferendae. Haec quoque
111 tolerari non possunt quae ad exhibendos milites spectant.

112 Idem insatiabili avaritia thesauros numquam minui volebat, sed semper
113 extraordinarias opes ac largitiones congerebat, ut ea quae recondebat
114 integra atque inviolata servaret. Idem cum variis iniquitatibus
115 immensam faceret caritatem, legem pretiis rerum venalium statuere
116 conatus est; tunc ob exigua et vilia multus sanguis effusus, nec venale

117 quicquam metu apparebat et caritas multo deterius exarsit, donec lex
118 necessitate ipsa post multorum exitium solveretur.

119 Huc accedebat infinita quaedam cupiditas aedificandi, non minor
120 provinciarum exactio in exhibendis operariis et artificibus et plaustris,
121 omnia quaecumque sint fabricandis operibus necessaria. Hic basilicae,
122 hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica, hic uxori domus, hic filiae.
123 Repente magna pars civitatis exciditur. Migrabant omnes cum
124 coniugibus ac liberis quasi urbe ab hostibus capta. Et cum perfecta haec
125 fuerant cum interitu provinciarum, "non recte facta sunt", aiebat, "alio
126 modo fiant." Rursus dirui ac mutari necesse erat iterum fortasse casura.
127 Ita semper dementabat Nicomediam studens urbi Romae coaequare.

128 Iam illud praetereo, quam multi perierint possessionum aut opum
129 gratia. Hoc enim usitatum et fere licitum consuetudine malorum. Sed in
130 hoc illud fuit praecipuum, quod ubicumque cultiorem agrum viderat
131 aut ornatus aedificium, iam parata domino calumnia et poena capitalis,
132 quasi non posset rapere aliena sine sanguine.

133 [9] Diocles – sic enim ante imperium vocabatur – cum rem publicam
134 talibus consiliis et talibus sociis everteret, cum pro sceleribus suis nihil
135 non mereretur, tamdiu tamen summa felicitate regnavit, quamdiu
136 manus suas iustorum sanguine non inquinaret. Quam vero causam
137 perseguendi habuerit exponam.

138 [10] Cum ageret in partibus Orientis, ut erat pro timore scrutator rerum
139 futurarum, immolabat pecudes et in iecoribus earum ventura quaerebat.
140 Tum quidem ministrorum scientes dominum cum adsisterent
141 immolanti, imposuerunt frontibus suis inmortale signum; quo facto

142 fugatis daemonibus sacra turbata sunt. Trepidabant aruspices nec solitas
143 in extis notas videbant et, quasi non litassent, saepius immolabant.
144 Verum identidem mactatae hostiae nihil ostendebant, donec magister
145 ille aruspicum Tagis seu suspicione seu visu ait idcirco non respondere
146 sacra, quod rebus divinis profani homines interessent. Tunc ira furens
147 sacrificare non eos tantum qui sacris ministrabant, sed universos qui
148 erant in palatio iussit et in eos, si detrectassent, verberibus animadverti,
149 datisque ad praepositos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia
150 praecepit, ut qui non paruissent, militia solverentur. Hactenus furor eius
151 et ira processit nec amplius quicquam contra legem aut religionem dei
152 fecit. Deinde interiecto aliquanto tempore in Bithyniam venit hiematum
153 eodemque tum Maximianus quoque Caesar inflammatus scelere
154 advenit, ut ad persequendos Christianos instigaret senem vanum, qui
155 iam principium fecerat. Cuius furoris hanc causam fuisse cognovi.

156 [11] Erat mater eius deorum montium cultrix, quae cum esset mulier
157 admodum superstitiosa, dapibus sacrificabat paene cotidie ac vicinis
158 suis epulas exhibebat. Christiani abstinebant, et illa cum gentibus
159 epulante ieiuniis hi et orationibus insistebant. Hinc concepit odium
160 adversus eos ac filium suum non minus superstitiosum querelis
161 muliebribus ad tollendos homines incitavit.

162 [15] Furebat ergo imperator iam non in domesticos tantum, sed in
163 omnes; et primam omnium filiam Valeriam coniugemque Priscam
164 sacrificio pollui coegit. Potentissimi quondam eunuchi necati, per quos
165 palatium et ipse ante constabat; comprehensi presbyteri ac ministri et
166 sine ulla probatione aut confessione damnati cum omnibus suis
167 deducebantur. Omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti, nec

168 singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni
169 ambiebantur; domestici alligatis ad collum molaribus mari
170 mergebantur. Nec minus in ceterum populum persecutio violenter
171 incubuit. Nam iudices per omnia templa dispersi universos ad sacrificia
172 cogebant. Pleni carceres erant, tormentorum genera inaudita
173 excogitabantur, et ne cui temere ius diceretur, arae in secretariis ac pro
174 tribunali positae, ut litigatores prius sacrificarent atque ita causas suas
175 dicerent, sic ergo ad iudices tamquam ad deos adiretur. Etiam litterae ad
176 Maximianum atque Constantium commeaverant, ut eadem facerent:
177 quorum sententia in tantis rebus expectata non erat. Et quidem senex
178 Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens. Nam
179 Constantius, ne dissentire a maiorum praeceptis videretur, conventicula,
180 id est parietes, qui restitui poterant, dirui passus est, verum autem dei
181 templum, quod est in hominibus, incolume servavit.

182 [16] Vexabatur ergo universa terra et praeter Gallias ab oriente usque ad
183 occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant.

184 non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
185 ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
186 omnia poenarum percurrere nomina possim,
187 quae iudices per provincias iustis atque innocentibus intulerunt.

III. The Vision of Constantine.

As the Tetrachy unraveled, Constantine marched on Italy and defeated fellow-emperor Maxentius at the Battle of the Milvian Bridge. He famously saw a "vision" prior to the battle which led to his public endorsement of Christianity.

188 [44] Iam mota inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis se Maxentius
189 Romae contineret, quod responsum acceperat perituum esse, si extra

190 portas urbis exisset, tamen bellum per idoneos duces gerebatur. Plus
191 virium Maxentio erat, quod et patris sui exercitum receperat a Severo et
192 suum proprium de Mauris atque Gaetulis nuper extraxerat. Dimicatum,
193 et Maxentiani milites praevalebant, donec postea confirmato animo
194 Constantinus et ad utrumque paratus copias omnes ad urbem propius
195 admovit et a regione pontis Mulvii consedit. Imminebat dies quo
196 Maxentius imperium ceperat, qui est a.d. sextum Kalendas Novembres,
197 et quinquennalia terminabantur. Commonitus est in quiete
198 Constantinus, ut caeleste signum dei notaret in scutis atque ita proelium
199 committeret. Facit ut iussus est et transversa X littera, summo capite
200 circumflexo, Christum in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit
201 ferrum. Procedit hostis obviam sine imperatore pontemque
202 transgreditur, acies pari fronte concurrunt, summa vi utrimque
203 pugnatur:

204   Neque his fuga nota neque illis.

205 Fit in urbe seditio et dux increpitatur velut desertor salutis publicae
206 cumque conspiceretur, repente populus – circenses enim natali suo
207 edebat – una voce subclamat Constantinum vinci non posse. Qua voce
208 consternatus proripit se ac vocatis quibusdam senatoribus libros
209 Sibyllinos inspici iubet, in quibus repertum est illo die hostem
210 Romanorum esse periturum. Quo responso in spem victoriae inductus
211 procedit, in aciem venit. Pons a tergo eius scinditur. Eo viso pugna
212 crudescit et manus dei supererat aciei. Maxentianus proterretur, ipse in
213 fugam versus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine
214 fugientium pressus in Tiberim deturbatur.

IV. The Edict of Milan.

Amid the civil wars which accompanied the demise of the Tetrachy, Constantine and Licinius issued letters in 313 ending the presecution of Christians (in the portions of the Empire they controlled). The actual text is given by Lactantius (also by Eusebius). Known as The Edict of Milan, the significance of the proclamation has been questioned by modern historians

215 [48] "Cum feliciter tam ego [quam] Constantinus Augustus quam etiam
216 ego Licinius Augustus apud Mediolanum convenissemus atque
217 universa quae ad commoda et securitatem publicam pertinerent, in
218 tractatu haberemus, haec inter cetera quae videbamus pluribus
219 hominibus profutura, vel in primis ordinanda esse credidimus, quibus
220 divinitatis reverentia continebatur, ut daremus et Christianis et omnibus
221 liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset, quod
222 quicquid est divinitatis in sede caelesti nobis atque omnibus qui sub
223 potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere.
224 Itaque hoc consilium salubri ac recticissima ratione ineundum esse
225 credidimus, ut nulli omnino facultatem abnegendam putaremus, qui vel
226 observationi Christianorum vel ei religioni mentem suam dederet quam
227 ipse sibi aptissimam esse sentiret, ut possit nobis summa divinitas, cuius
228 religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum favorem
229 suum benivolentiamque praestare. Quare scire dicationem tuam
230 convenit placuisse nobis, ut amotis omnibus omnino condicionibus quae
231 prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine
232 continebantur, et quae prorsus sinistra et a nostra clementia aliena esse
233 videbantur, ea removeantur. Et nunc libere ac simpliciter unus quisque
234 eorum, qui eandem observandae religionis Christianorum gerunt
235 voluntatem citra ullam inquietudinem ac molestiam sui id ipsum
236 observare contendant. Quae sollicitudini tuae plenissime significanda

237 esse credidimus, quo scires nos liberam atque absolutam colendae
238 religionis suae facultatem isdem Christianis dedisse. Quod cum isdem a
239 nobis indultum esse pervideas, intellegit dicatio tua etiam aliis religionis
240 suae vel observantiae potestatem similiter apertam et liberam pro quiete
241 temporis nostri esse concessam, ut in colendo quod quisque delegerit,
242 habeat liberam facultatem. Quod a nobis factum est ut neque cuiquam
243 honori neque cuiquam religioni detractum aliquid a nobis videatur.
244 Atque hoc insuper in persona Christianorum statuendum esse
245 censuimus, quod, si eadem loca, ad quae antea convenire consuerant, de
246 quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat
247 comprehensa, priore tempore aliqui vel a fisco nostro vel ab alio
248 quocumque videntur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia et
249 sine ulla pretii petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate
250 restituant; qui etiam dono fuerunt consecuti, eadem similiter isdem
251 Christianis quantocius reddant; etiam vel hi qui emerunt vel qui dono
252 fuerunt consecuti, si petiverint de nostra benivolentia aliquid, vicarium
253 postulent, quo et ipsis per nostram clementiam consulatur. Quae omnia
254 corpori Christianorum protinus per intercessionem tuam ac sine mora
255 tradi oportebit.

256 Et quoniam idem Christiani non [in] ea loca tantum ad quae convenire
257 consuerunt, sed alia etiam habuisse noscuntur ad ius corporis eorum id
258 est ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinentia, ea omnia lege
259 quam superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem vel
260 controversiam isdem Christianis id est corpori et conventiculis eorum
261 reddi iubebis, supra dicta scilicet ratione servata, ut ii qui eadem sine
262 pretio sicut diximus restituant, indemnitatem de nostra benivolentia
263 sperent. In quibus omnibus supra dicto corpori Christianorum

264 intercessionem tuam efficacissimam exhibere debebis, ut praeceptum
265 nostrum quantocius compleatur, quo etiam in hoc per clementiam
266 nostram quieti publicae consulatur. Hactenus fiet, ut, sicut superius
267 comprehensum est, divinus iuxta nos favor, quem in tantis sumus rebus
268 experti, per omne tempus prospere successibus nostris cum beatitudine
269 publica perseveret. Ut autem huius sanctionis et benivolentiae nostrae
270 forma ad omnium possit pervenire notitiam, prolata programme tuo
271 haec scripta et ubique proponere et ad omnium scientiam te perferre
272 conveniet, ut huius nostrae benivolentiae sanctio latere non possit."

273 His litteris propositis etiam verbo hortatus est, ut conventicula in statum
274 pristinum redderentur. Sic ab eversa ecclesia usque ad restitutam
275 fuerunt anni decem, menses plus minus quattuor.